

Kárpáti György

Életrajz

Én sosem ismertem az apai nagyszülőket. Földművesek voltak. Hetében, ez a falu most is megvan fönna Nyírségben [Hete: Bereg vm.-i kisközség, 1910-ben 5-600 főnyi lakossal. – A szerk.]. A földet bérelték is, de volt sajátjuk is. Gondolom, gabonát termeltek. Saját házuk volt. Ortodoxok voltak. A nagypapa szakállas, kalapos bácsi volt, és zsidó hitben nevelte az összes gyereket. Biztosan jártak héderbe, mert az apám tudott olvasni, imádkozni, úgyhogy abszolút zsidók voltak. Mindenki vallásos volt. Kilenc gyerekük volt. Kálmán bácsi, a legidősebb, már 1920-ban meg is halt. Azt mesélték róla, hogy süket volt. Van egy híres történet, hogy Kálmán bácsi az esküvője napján kapott egy pofont a nagypapától, mert szürcsölte a levest. Hat gyereke volt. Nem maradt Hetén, átment Penyigére és Nábrádra, ők ott laktak [Mindkét kisközség Szatmár vm.-ben volt, a 20. század első évtizedeiben Penyigén 700, Nábrádon 900 fő élt. – A szerk.]. Aztán volt a Teri, azok Pusztadoboson [Szabolcs és Ung vm.-i kisközség 1920-ban 1200 főnyi lakossággal. – A szerk.] voltak, aztán a Cili. A Jenő bácsiról van emlékem, mert amikor születtem, tőle kaptam azt a mackót, ami még mindig megvan. Orvos volt, ő volt az egyetlen, akinek nem volt gyereke. A Herman bácsit nagyon jól ismertem. Annak két gyereke volt, a lánya még most is él Amerikában – kedvenc unokatestvérem. Herman bácsi és a felesége és a fiuk meghalt. Mindenki földműves volt Szatmárcsekében [Szatmár-Ugocsa-Bereg vm.-ben lévő nagyközség, 1920-ban 1800 főnyi lakossal. – A szerk.]. Kölcsén is laktak [Kölcsé Szatmár vm.-ben lévő kisközség, 1910-ben 1200, 1920-ban 1100 főnyi lakossal. – A szerk.], és Szatmárcsekében egyszer ott nyaraltam náluk gyerekkoromban. Anyám ott maradt velem. És arra emlékszem – akkor 4-5 éves lehettem –, hogy lázas lettem, és akkor az Anni néni egy piros pántlikát kötött a csuklómra rontás ellen, szóval ők amellest, hogy nagyon vallásosak voltak, az ilyen népi babonákban is hittek, jól megfért bennük ez a két gondolat. Volt egy lovam – amire azt mondták, hogy az az én lovam –, azt úgy hívták, hogy Sármány. Herman bácsi meg az apám is, ha rájuk nézünk, a magyar paraszt juthat az eszünkbe: bajszos, sötét bőrű. Abszolút semmi zsidó nem volt bennük. A Szeréna nénit is jól ismertem, ő kiment Izraelbe, azt hiszem, 1948-ban. Az egyik lánya még mindig él Izraelben. A Dezső bácsit nem ismertem, csak hallottam róla. A Dezső maradt a nagyszülők házában, ő folytatta ott a gazdaságot. Gizi nénit nagyon jól ismertem, ő Debrecenben élt, egy gyereke van, még mindig él Debrecenben. Gizi néninek a férje volt a debreceni hitközség elnöke és ő is földművelő volt. Nyaraltam náluk is többször Debrecenben. Emlékszem, a Jenő bácsi feljárt hozzánk, Debrecenbe a Gizi nénihez mentünk. Emlékszem, mikor az apám hazajött a hadifogságból, odamentünk. Az apám nagyon tartotta kapcsolatot a testvéreivel. A háború után ő mindig mindenkinek segített. Sokan voltak, akik anyagi segítségre szorultak. Ő volt az egyetlen, aki Pestre költözött, és a háború után ő volt a levelezőközpont. Gyöngybetűkkel

írta a leveleit, irtó szép kézírása volt.

A legkisebb volt József, az én apám. Ő leérettségizett Munkácson [Munkács – Bereg vm.-ben fekvő város, melynek 1910-ben 17 300, 1921-ben 21 000 lakosa volt. A várost a Galícia felé irányuló kereskedelem – fa, marha, gabona, bor, sör, ásványvizek, gyümölcs – lendítette fel. 1910-ben a város lakosainak 44%-a tartozott az izraelita hitfelekezethez, ez volt a legnépesebb vallási felekezet Munkácson. A város a trianoni békeszerződés értelmében 1919-ben Csehszlovákiához került. – A szerk.]. Utána dolgozott talán Püspökladányban [Hajdú vm.-ben lévő nagyközség, 1920-ban 13 200 főnyi lakossal. – A szerk.], és később aztán a háború előtt tojásbizománnyos lett. Ami azt jelentette, hogy falun összegyűjtötték a tojásokat, fölküldték Pestre, és ő adta el Pesten. Apám lovas kocsival szállította a tojásokat. Minden hajnalban négykor már kinn volt a nagyvásártelepen, és egy órákor jött haza, kora délután mindig aludt, s négy után kezdett irodai munkát végezni, könyvelt. Eljöttek a pénzért, vitte a pénzt. Én mindig nézhettem azt, amikor ilyen pénzes leveleket föladott, mert azt le kellett ilyen viasszal pecsételni, s az nekem nagyon tetszett. Nem hiszem, hogy jól keresett, de tisztességesen éltek. A legbecsületesebb ember volt, akit ismertem.

Nagyon jól ismertem az anyai nagyszülőket, mert velük együtt éltünk, és 1944-ben végig együtt voltunk. Az, hogy megmaradtunk, az anyai nagyapámnak köszönhető. Az anyai nagyapám egy nagy vagány volt és nagy link. Járai Lajosnak hívták. Járait magyarosította Katzról. Régen magyarosíthatott, mert amikor én már megismertem, már a lányát is úgy hívták, hogy Járai Magdolna, aki 1907-ben született Pesten. Erdélyiek voltak, Járáról valók [Alsójára Torda-Aranyos vm.-ben lévő kisközség. – A szerk.]. Ezért választotta ezt a nevet. A nagyapám is vallásos volt, de nem olyan mértékben, mint az apai nagyapa. Egy héten egyszer jártak templomba. A háború előtt kóser háztartásuk volt. 1960-ban halt meg. Akkor nyolcvan éves lehetett. A nagyapám aznap halt meg, mikor én felvételiztem a filmművészeti főiskolára. Jól emlékszem. Ő meghalt, én meg mentem az írásbelire. Drexler Kamillának hívták a feleségét. És annak a szüleit is ismertem. Kamilla pesti volt. Egy gyerekük volt, a Gitta (Magdolna), az én anyukám.

A háború előtt nem volt saját lakásuk. Vagy albérletben laktak, vagy szállodában. Aztán a háború után vettek egy garzonlakást a Gorkij fasorban, aztán a nagyapám meghalt, a nagyanyám átköltözött a szüleimhez, és én harminc éves voltam, amikor először önálló lakáshoz jutottam. Elég bizonytalan egzisztenciájuk volt, mert Lajos bácsi a háború előtt például járt a Balkánra mint ügynök, és azt hiszem, link üzletei is lehettek. Voltak az életükben jó periódusok, Gödöllőn villájuk is volt, autójuk is volt. Aztán ez ahogy jött, úgy el is ment mindig, minden. De a Gittának mindent megadtak. Gitta polgáriba [lásd: polgári iskola] járt. De aztán a felszabadulás után elvégezte a gyermekgondozói tanfolyamot, és a Corvin Áruház óvodájában dolgozott. Az anyám nagyon magyar volt.

Anyám csinos volt, elegáns volt, de dolgozott. Nem volt egy klasszikus úrinő. A művészethez nagyon jó volt, fantáziája volt, és amikor sárga csillagot kellett hordani, akkor ő sárga farkasfogból és sárga zsinórból csinálta a sárga csillagokat, mert azt mondta, itt arra megy ki a játék, hogy mindenki egyforma legyen. Itt is meg kell hogy különböztessük magunkat. Az anyám mindig azt mondta, hogy lehet, hogy nem ő csinálja a legjobb vacsorákat, de ő a leggyorsabb. Nem volt egy nagy szakácsnő, de jól főzött. Gulyáslevest meg a fánkot kértem mindig a születésnapomon.

A szüleimet összehozták [lásd: házasságközvetítő, sádhen]. Már nem is emlékszem, hogy kicsoda. Nagy szerelem volt. Ha el lehet képzelni két különböző társadalmi környezetből jövő embert...

József egy zsidó parasztcsalád legkisebbik gyermeke és Járai Magdolna egy majdhogynem azt mondanám, nagypolgári, de inkább felső középosztály, városi család egyetlen, elkényeztetett lánygyereke volt. És ennél szebb házasságot nem ismertem. Pesten volt az esküvőjük, természetesen zsinagógában, ha jól tudom, ortodoxban. És 1932-ben épült a Szövetség utcai ház, akkor kivették a lakást, és én már ott születtem 1933-ban. Az két szoba, hall, személyzeti. A Havas Bútorgyárnál volt méretre rendelve a gyerekszobabútorom, monogram is volt benne: KG. Volt a hálószo[b]a[bútor], és volt a gyerekszob[a]bútor]. Csináltatva volt, de nem olyan nagyon gyerekszobás jellegű. Amikor kicsi voltam, volt egy rácsos ágyam. De aztán lett rekamié, méretre csináltatva. Volt szőnyeg. Volt két szép nagy kép, nemrég adtam el őket. Volt, amikor ott lakott az Erzsi néni velünk, a bejárónőnk. Ő csinált mindent a háztartásban.

A háború előtt, azt hiszem, az „Esti Kurír” [Az „Esti Kurír” délután megjelenő liberális napilap volt, amelyet 1923-ban indított Rassay Károly mint főszerkesztő és Boros László mint szerkesztő. Rassay Károly nevéhez fűződik a Független Kiszgazda, Földműves és Polgári Párt (1921), majd a Nemzeti Szabadelvű Párt (1928, 1935-től Polgári Szabadságpárt a neve) megalapítása. – A szerk.] volt gyakran otthon, de hogy ez járt-e vagy vették, azt nem tudom. És a háború után a „Világ”, azt nagyon olvastuk. Abban volt egy sorozat, a „Mengele boncoló orvosa voltam”, azt olvastuk nagyon. És aztán a nagyapám a „Magyar Nemzet”-re fizetett elő, és az egész addig járt még nekem is, amíg meg nem változtatta a trendet. Nekem nagyon sok gyerekkönyvem volt. És mindig vettünk, kaptam könyveket. Így én sokat olvastam. Az anyám például emlékszem a Geraldly szerelmes verseit olvasta [Paul Géraldyról (1885–1983) van szó, talán a „Te meg én”, magyarul 1925-ben megjelent versciklusról. – A szerk.], Márai volt, Upton Sinclair – ezek az ő könyveik voltak. De ez már a háború után volt.

Apám nagyon vallásos volt. A háború előtt az apám tfilint rakott minden nap. A háború előtt a Bethlen térre járt zsinagógába. Apámnak volt egy zacskója – egy bársony zacskó –, és abban volt a könyve és a tálesze. Nem dolgozott szombaton [lásd: szombati munkavégzés tilalma], de azért, mert szombaton nem volt vásárcsarnok. De azt hiszem, dolgozott volna, ha lehet. És cigarettázott szombaton is. De nagyünnepen nem. Emlékszem, mikor kijöttünk a nagyünnepen, hogy amikor kiment már az ünnep, első dolga volt, hogy rágyújtott. Mindenki böjtölt a családban. A böjttörő vacsora [Böjttörő: az a vacsora, amellyel megtörik, azaz befejezik a 25 órás böjtöt. – A szerk.] mindig nálunk volt, és a nagyszüleim jöttek oda. Az anyámnak is kóser háztartása volt, de a sonkát azt papírtálcáról kaptam, mert azt mondta, hogy azt csak úgy lehet [Éppen azért kapta papírtálcáról, mert az nem volt kóser, és az anyja nem akarta tréfli étellel elrontani a kóser edényeket. – A szerk.]. Anyám gyújtott pénteken gyertyát. Mindig volt szédereste. A háború előttre kevésbé emlékszem. A háború után a nagyanyám tartotta a szédert. Hanukakor volt mindig ajándék. Volt trenderli is. Karácsony nálunk otthon nem volt.

Egy balatoni nyaralásra emlékszem, kicsi voltam, meg egyszer mentünk valami hegyi nyaralásra is. A háború után tanultam meg biciklizni. Az apám tanított meg a Svábhegyen. Ott nyaraltunk a háború után sokat. Arra is emlékszem, hogy első elemista koromban az apám egy délelőtt azt mondta, hogy na, ma ne menjél iskolába, megyünk korcsolyázni. A Márkus jégpályára mentünk, ami a Múzeum körút és a Rákóczi út sarkán volt. Meg kirándultunk hétvégeken egy másik házaspárral. Ők a Népszínház utcában laktak.

Egyszer elvittek a Rózsák terére valamilyen óvodába, de nem hiszem, hogy én ott hosszan voltam. Arra emlékszem, hogy valami színes papírt vágtunk ki. De valami miatt nem jártam oda sokáig. Fräulein járt hozzám, hogy tanuljak németül, de azért tanultam meg németül, mert a nagymamám németül beszélt velem. A Bethlen téri elemibe jártam. Az egy nagyon zsidó iskola volt, nagyon jó iskola volt, szerettem. Az első két osztály volt koedukált, azt hiszem, aztán szétváltak a fiúk meg a lányok. Egyszerre tanultuk az alef-bétet és az ábécét. Hittanóra is volt, és jártunk szombatontként a Bethlen térre. Voltak barátaim, például a Horány Péter, aki még ma is barátom, és hatéves korunk óta együtt jártunk iskolába. Orvosi egyetemre is, és még ma is tartjuk a kapcsolatot. Meg másokkal is. Golyózni jártam a Barát utcába. A Barát utcában ezeket a gyerekeket utcagyerekeknek hívták, és emlékszem, hogy volt köztük olyan gyerek is, aki lócitrommal dobálta a nagyságákat. Ilyet mi nem csináltunk, de nekem nagyon tetszett vagánynak lenni. És minden unokatestvérrel tartottam a kapcsolatot, akivel lehetett.

1940-ben vitték el először apámat, azt hiszem, munkaszolgálatra. Nagyatádra kellett bevonulnia. Nem tudom, hogy ez az első vagy a második eset. De aztán már nagyon nem láttuk. Én mint gyerek csak azt láttam mindenből, hogy nagyon pusmogtak az emberek körülöttem. Hogy bezárkóztak, beszélgettek. És azt az apám tudta, hogy mennie kell majd, és akkor felfogadott egy tornatanárt, és otthon tornázott, hogy ő kellőképpen felkészüljön. És azt hiszem, ez bevált. Hat évig nem láttam az apámat, mert a munkaszolgálat után fogságba esett, és 1948-ban jött csak vissza. 1945-ben már lehetett tudni, hogy él. Az Uralból kaptunk apámról először hírt, Nyizsnyij Tagilban volt a fogolytábor. És én nem értettem a háború után, hogy ő, aki tulajdonképpen a szovjetekkel volt egyívású, miért tartják őt hadifogolynak. Ő a lovakhoz értett, úgyhogy ő mindig vagy kocsis volt, vagy lóval foglalkozott. Állítólag ott összeszűrte a levelet valami szovjet orvosnővel, de ez legenda. A háború után apám belépett a pártba. Szerintem azért, mert visszajött a háborúból, és hatott rá a dolog. De aztán ki is dobták a pártból mint kulákgyereket.

1944 előtt soha nem ért antiszemita atrocitás. Akkor egyszer kaptam egy pofont az utcán. Aztán nagyon féltünk 1944-ben Szálasi hatalomátvételekor [lásd: nyilas hatalomátvétel], amikor kivitték a Tattersallba [lőversenypálya] a zsidókat. Akkor jöttek házról házra, és én nagyon emlékszem, hogy nagyon félttem. [Randolph L. Braham írja: Budapesten „A zsidók ellen indított módszeres kampány október 20-án kezdődött. hajnalban rendőrök kíséretében nyilas elemek hatoltak be a csillagos házakba, és megparancsolták, hogy minden zsidó férfi gyülekezzen az udvarokon. Ott közölték velük, hogy minden 16 és 60 év közötti férfi készüljön föl rá, hogy egy órán belül útnak indul. Még ugyanaznap délelőtt a nyilasokból és rendőrökből álló különítmények által kiválasztott zsidókat a Kerepesi úti lőversenypályára vagy a KISOK sportpályára vitték.” (A népiirtás politikája. A holokauszt Magyarországon. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2003). – A szerk.] S akkor azzal úsztuk meg mi a házban, hogy a nagyapámnak volt egy hamis papírja, hogy őt a Kun Béla idején halálra ítélték. Ezt megmutatta a nyilasoknak, és ezt értékelték, úgyhogy otthon maradtunk. A többiek a házból visszajöttek két nap múlva. Nem vittek el a házból, itt is a nagyapám zseniális volt, mert szerzett egy hamis svájci Schutzpasst, persze egészen egyértelmű volt, hogy hamis a pecsét rajta. Úgyhogy csináltatott róla fotokópiát, és emlékszem, az egész család rá volt írva – ő, a nagymama, az anyám meg én –, és elmentünk a Rákóczi út és Körút sarkán, ott volt egy közjegyző. És a fotokópiát a közjegyzővel hitelesíttette, és onnantól kezdve azt mutattuk, mert az már akkor egy hiteles papír volt, egy hamis levélnek a hitelesített másolata.

Nagyon, nagyon rafinált ember volt. A Szövetség utcai ház zsidó háznak volt nyilvánítva. Azt hiszem, a többség egyébként is zsidó volt itt. A környék nem volt zsidó környék. De ez zsidó ház lett. Ott voltunk a háború alatt. S arra is emlékszem, hogy a földszinten lakott egy Keresényi, talán így hívták, aki vett nekem a szemben lévő cukrászdában fagyaltot, mert a zsidó nem mehetett a cukrászdába. A nyilas hatalomátvétel után el kellett hagyni; a Pozsonyi úton volt valami iroda, és ott kijelöltek nekünk egy védett házat a Tátra utca 29/b-ben. Nem volt olyan zsúfolt a lakás. Nem emlékszem, hogy kikkel laktunk. Lejártunk a pincébe, akkor egy asztalosüzem lehetett ott, és a bombázásokra ott voltunk. És ott főztek közösen. Erre emlékszem, hogy ettük azt a babfőzeléket, amibe szódabikarbóna helyett, hogy puhuljon a bab, véletlenül molyirtót tettek. De megettük. Ott ért minket a felszabadulás, de ott már házról házra jártak a nyilasok, és vitték őket [a zsidókat] a Duna-partra [lásd: védett ház; zsidók Dunába lövése]. Úgyhogy ha két nappal később jönnek az oroszok, mi is ott végezzük. Rengetegen elhunytak a holokausztban. Negyvenen a családból. Ebben az általam készített családfában, több mint kétszáz név van, és ezért csináltam, hogy a gyerekeim tudják, hogy honnan jöttek. Több évig dolgoztam rajta, mikor kint voltam Izraelben, próbáltam kiegészíteni. Most már készen van.

A háború után visszamentünk a Szövetség utcába. A lakásban volt, ami megmaradt, volt, ami nem. A bútorok nagyobb része megmaradt. De az én fölhúzható Märklin vasutam eltűnt. Emlékszem, hogy nem volt mit ennünk 1945-ben, és a házban laktak a Wintermantelék, akik ékszerészek voltak, keresztények. Két gyerek volt, és azokkal csináltam üzletet, hogy kajáért odaadom a Märklin vasutamat. S amikor oda akartam adni, kerestem, és azt is elvitték, nem volt meg. Úgyhogy az üzlet visszament.

Az én bár micvám el lett tolva egy évvel, mert az apám nem volt itthon, de akkor már tudtuk, hogy él. És mindenképpen akartuk, hogy itthon legyen, megvártuk. A bár micvá a rabbiképzőben volt a Scheiberrel [lásd: Scheiber Sándor], és a Schweitzer [Schweitzer József (1922): Nyugalmazott neológ országos főrabbi. 1947-ben avatták rabbivá. 1981-től 1985-ig a Budapesti Izraelita Hitközség főrabbijaként működött, 1985 és 1997 között pedig az Országos Rabbiképző Intézet igazgatója volt. – A szerk.] készített fel rá, aki akkor fiatal pécsi rabbi volt. Csak arra emlékszem, hogy egy légpuskát kértem és kaptam ajándékba. Nagyon tudtam löni. Az apám szájában kilőttem a cigarettát, ha odaállt elé, így tartotta az egyforintost, és kilőttem az egyforintost a kezéből. Légpuskával gyakoroltam a Szövetség utcai kertben. Ott volt egy nagy elhanyagolt terület. Az anyámnak nagyon nem tetszett. A nagyünnepek mindig megmaradtak. Böjtöltem [Jom Kipurkor]. Most is böjtölök. Nagyünnepen elmentem templomba. Sőt, még az apám meg az anyám is. Csak a gyerekeknek volt karácsony. Nem léptem be a pártba. Nem vonzott. Anyám mindig azt mondta, hogy csak politikát ne. De ez nem volt szempont. Valamelyik nap meghatároztam magam valakinek, hogy én baloldali liberális humanista reneszánsz típusú ember vagyok.

Az elemi iskolát pont 1939-ben kezdtem, és pont az 1943/44-es tanévben lettem első gimnazista, és akkor csak a zsidó gimnáziumba lehetett menni. És akkor minden zsidó gyerek ott volt, s a nagyapám el tudta intézni – gondolom pénzzel –, hogy engem is fölvegyenek. Két első osztály indult, két fiú osztály. És akkor elkezdtünk járni 1943 őszén, és 1944-ben rövidített tanév volt. Kimaradt az év, és 1945 tavaszán ezt folytattuk, de akkor már a Röck Szilárd utcában kezdtük, és aztán átmentünk a Wesselényi utcába, és később az Abonyi utcai épületbe. De én az utolsó [a nyolcadik] évet már nem ott jártam. Azt már a Madáchban jártam. Azért mentem át, mert akkor én voltam a diákszövetségi titkár, és akkor volt egy ilyen ukáz, hogy gyűjtsünk aláírásokat, hogy

szüntessék meg a felekezeti iskolákat. És én ebben közreműködtem, és akkor úgy éreztem, hogy ez nem fér össze, hogy ott maradjak. A zsidó gimnáziumban volt héber nyelv. Gross Ezra nevű férfi tanított ivritet, nem voltam benne túl jó. Azok voltak jók ivritből, akik tudták, hogy Izraelbe akarnak menni, és sokan voltak abban az osztályban ilyenek, egyébként pedig egy jó fejű osztály volt. Soméros [Hasomér Hacair] is voltam a háború után. A srácok vittek. Én sosem voltam egy meghatározó személyiség, én mindig úsztam a többiekkel. Sokkal okosabbak voltak, mint én. Én elmentem volna 1947-ben Palesztinába, mert az összes osztálytársam ment. Öten maradtunk vagy hatan, amikor én átmentem a Madách gimnáziumba. Én is akartam alijázni, és az anyám nagyon nem engedte. Azt mondta és mindig idézte is, „itt élned, halnod kell”. És erre én mindig azt mondtam, hogy erre volt egy jó sanszunk. Azt mondta, nem számít. Én hittem a cionizmusban. Egy gyerek 13 éves korában valamiben hisz. Kimentem apámmal a pályaudvarra, mikor ezek elmentek, búcsúztattuk őket.

A KISZ előtti ifjúsági szervezetben is benne voltam [Ez a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ), amely a 14-25 éves fiatalokat tömörítő tömegszervezet volt. 1950-ben alakult az addig meglévő ifjúsági rétegszervezetek egybeolvasztásával és központosításával. Volt saját napilapja, a „Szabad Ifjúság”. 1957-től a DISZ helyére a KISZ lépett. – A szerk.]. Én mindenben benne voltam. Voltam én cserkész is. Volt egy 47-es Eötvös József zsidó cserkészcsapat a háború után. Az 1949-es VIT-en [Világifjúsági Találkozó: a Demokratikus Ifjúsági Világszövetség (DIVSZ) által szervezett fesztiválsorozat. Az elsőt 1947-ben rendezték Prágában, a másodikat 1949-ben Budapesten. A politikai cél az volt, hogy az egyre erősebb hidegháborús légkörben a Szovjetunió növelhesse és demonstrálhassa befolyását az ifjúság körében. Eleinte kétfévente szervezték, 1959-től háromévente, 1968-tól ötévente szervezik. Mai neve: Világifjúsági és Diáktalálkozó. – A szerk.] angol tolmács voltam. Nagyon jó angoltanárok voltak a zsidó gimnáziumban. Úgy megtanultam, hogy amikor kimentem Izraelbe, és ott élt a volt angoltanárom, elmondhattam neki, hogy mindent, amit az életben elértem, az angol nyelvtudásomnak köszönhetek.

1950-ben vagy 1951-ben magyarosítottunk. Én akartam. A Kárpáti nevet választottuk. De rosszul választottunk, mert a család másik fele Kádár lett. Ami később aztán nem tudom, hogy előny volt vagy hátrány, de ők azt választották. Anyám 1947-ben szerezte meg az óvónői képesítést. Sose fogom elfelejteni, hogy amikor a bizonyítványosztása volt, és nem volt tiszta ötös, akkor sírt. Nagyon meg volt sértve. Az apám a Budafoki Baromfifeldolgozó Vállalatnál lett üzemvezető. És nagyon megbecsülték. Jól dolgozott. Élmunkás volt. [1948. március 15-én hirdették meg először – szovjet mintára – az első országos munkaversenyt, és az itt élen járó munkásoknak adományozták az „élmunkás” kitüntető címet. A főként a szakmunkások közül kikerülő munkáselit a káderutánpótlást szolgálta. A címmel különféle kedvezmények is jártak (üdülés, vásárlási lehetőség, olykor lakáskiutalás). A munkaversenyben ezt követően áttértek a sztahanovista mozgalomra (ez a mozgalom 1935-ben indult a Szovjetunióban a termelés növelésére). Magyarországon először Sztálin 70. születésnapján, 1949-ben hirdették meg. 1954-ben megszűnt a mozgalom, 1956-ban a címet is eltörölték. – A szerk.]

Leérettségiztem, és mentem volna az orvosi egyetemre. Emlékszem, hogy gyerekkoromban csináltam egy papírt, amit az anyám talán még őriz is, ahol le volt írva, hogy én nem tudom, mekkora orvos leszek, és nem tudom, hányban kapom meg a Nobel-díjat. Nem vettek föl, mert az iskolai szülői munkaközösség vezetőnöje rossz kádervéleményt adott rólam. És emlékszem – ez egy rémes élmény volt –, onnan tudtam meg, hogy engem nem vettek föl az egyetemre, hogy

szépen fölöltöztem, hogy menjek az érettségi bankettre, és a buszon találkoztam egy sráccal, aki azt mondta, hát te nem tudod, hogy elmarad a bankett? Mondtam, nem. Azt mondja, mindenki, akit fölvettek az egyetemre, megy holnap reggel az építőtáborba. [Ekkoriban, az 1940-es évek végén és az 1950-es évek elején a Duna-Tisza-csatorna építésénél dolgoztak az egyetemi építőtáborosok. – A szerk.] Na most, erről én nem tudtam. És így tudtam meg, hogy nem vettek föl az egyetemre. Viszont beiskoláztak az agráregyetemre. [Az 1950-es évek elején a feszített beiskolázási törekvések eredményeképpen irreálisan magas felvételi arányszámokat szabtak meg. A teljesítendő (tervszámokban meghatározott) számok nem feleltek meg sem a valós igényeknek, sem pedig a valós jelentkezési arányoknak. A rendszer ebben az esetben a jelentkezőket mechanikusan más területre irányította, nagyon sokan létszámfelettség vagy más területen jelentkező létszámhiány miatt teljesen más szakra nyertek felvételt, mint ahová eredetileg jelentkeztek. (Ladányi Andor: Felsőoktatási politika 1949–1958. Budapest, 1986, Kossuth, 42. old.) – A szerk.] Ha valamihez nem értettem, ez az volt. Aztán elkezdtem járni az agráregyetemre, érvényes félévem van. A bábjáték nagyon érdekelt és a bábszínház is, és az érettségi nyarán elmentem a bábszínházba, beszéltem az igazgatóval, hogy én szeretnék itt dolgozni. Kérdezi: miért? Azt mondtam, érdekelt. Azt mondta, a világosító helyet fönn tudom tartani. Elmentem a Népművelési Intézetbe, és végigcsináltam a bábtanfolyamot, és bedolgoztam magam ebbe a dologba. Írtam bábdarabokat, rendezői utasításokat, kaptam egy ösztöndíjat a bábszínházban rendezőasszisztensre, és amikor fél év után otthagytam az agráregyetemet, akkor fél évig a bábszínházba jártam, és azt nagyon élveztem. És jelentkeztem a Színház- és Filmművészeti Főiskolára bábszínházi rendezőnek. Nagyon rosszul sikerült, nem vettek föl. És akkor megint jelentkeztem az orvosi egyetemre, de fogorvosira. Debrecenben felvételiztem az orvosi egyetemre. Emlékszem, akkor repültem először, mert repülővel mentem Debrecenbe. Fel is vettek, de a pesti fogorvos egyetemre. Mi voltunk az első olyan évfolyam. Belejöttem a dologba, és nagyon jól végigcsináltam az orvosit. És végig dolgoztam mint bábos. Írtam, nyáron Csillebércen bábszakkört vezettem.

1956-ban fogorvoshallgatóként az egyetemi újság szerkesztőszobájában voltam, és szerveztük ezt a felvonulást 23-án [lásd: 1956-os forradalom]. Délelőtt még nem lehetett tudni, hogy lesz, nem lesz. Aztán lett. Szépen elmentünk a Bem térig, majd vissza. És aznap este volt a Petőfi Kör [lásd: 1956-os forradalom] orvos témájú ülése a Gólyavárban. És én ott voltam, és az nagyon izgalmas volt. Egy Pataki nevű nagyon népszerű gyógyszerészeti docens vezette ezt az ülést, ahol minden elhangzott, hogy az oroszoknak mi volt a felelősségük a Rajk perben. És akkor bejött egy munkáskülsejű pali, és azt mondta: maguk itt ülnek, amikor az ország sorsa az utcán dől el? S akkor vége volt, akkor én onnan gyalog mentem haza a Szövetség utcába. Mentek teherautók, zászlók meg egyebek, elég nagy volt a felfordulás. És másnap kinéztem az ablakon, és láttam, hogy hordágyon visznek embereket a kórházba, mondtam, átmegyek, hátha tudok segíteni. Tíz nap múlva kerültem elő. Felmentem a sebészetre, és mondtam, hogy medikus vagyok. Azt mondja vérátömlesztés lesz, mérje meg a vércsoportját. Remegett a kezem, mert az egy nagy kockázat, és utána olyan harctéri sebészetet csináltam egyedül, hogy olyan iskola volt, hogy az elképesztő. Érdekes élményeim voltak, mert ez a kórház [a Szövetség utcai kórházról beszél] volt ott egy ilyen központ. És főztek is ott, tehát oda lehetett mindenkinek jönni kajálni. Odahoztak orosz katonát, az ott feküdt a többi beteggel. Akkor emlékszem, bejött egy anya, hogy a gyerekének be kell adni injekciót. S akkor az egyik taxisofőr azt mondta, na jó, kimegyünk. A Körúton lőttek keresztbe. Mondtam, hogy megyünk át? Azt mondja, átmegyünk, bukjál le. Lebuktam, átment, utána trrttrr ...

így lóttak utánunk. Ott a kórházban megismertek ez alatt a tíz nap alatt, megismertek, és kaptam egy félállást a fogászaton.

Az orvosi öt év volt, és amikor befejeztem, Tatabányán kaptam fogorvosi állást. Ezt úgy szerveztem meg magamnak, hogy két műszakot dolgoztam le minden második napon. Reggel fölültem a bécsi gyorsra, beültem az étkezőkocsiba, 60 fillérért ittam egy teát. A második megálló Tatabánya, ott leszálltam. Fölültem a bányászbuszra, elővettem a zsebemből egy almát, amit mindig vittem, ledolgoztam két műszakot, és este hazajöttem. És a közbülső napon megnyitottam a rendelőt a Szövetség utcában a volt gyerekszobában. Aztán tartalékos tisztképzésre, ami hat hét volt, kellett bevonulnom, ami abból állt, hogy dolgoznom kellett katonai fizetésért valamilyen intézetben. Nekem valamelyik rokonom volt a Korvin Ottó kórház rendelőintézetének az igazgatója, és az odavett engem fogorvosnak. Nem volt szájszészet, és én akkor ott csináltam a szájszészeti munkát. Úgyhogy amikor vége volt a tisztképzésnek, akkor azt akarták, hogy maradjak ott, és rendőrfokozatú civil legyek [A Korvin Ottó kórház lényegében a belügyminisztérium alá tartozókat látta el. – A szerk.]. Mondtam, azt nem vállalom. Akkor azt mondták jó, legyek SZTK státusban. Mondom, azt lehet. És akkor én a Csengery utcai SZTK-ból kaptam a fizetésem, de oda, a Korvinba voltam diszponálva mint fogorvos és szájszész. És ott dolgoztam egy félállásban, másik félállásban a Szövetség utcában és a magánpraxisom, és éltem világomat, mert jól kerestem. És akkor egyik reggel olvastam az újságban egy hirdetést, hogy a főiskola tudományos filmrendezői osztályt indít, és felvételizni kell irodalomból, filmből, zenéből, képzőművészetből. Engem izgatott, hogy a szakbarbárság három éve után hogy állnám meg a helyem (de azért ez alatt a három év alatt is jártam moziba, színházba, sokat olvastam). Abszolút nem gondoltam komolyan, de beadtam a jelentkezést. Felvettek. Végig a főiskola ideje alatt megtartottam a Szövetség utcai félállást és a magánpraxisomat is. Úgyhogy az életem egyik legszebb periódusa volt a főiskola, mert izgalmas volt, de nem a csóró egyetemisták életét éltem. Amikor megkaptam a diplomát, és a Herskó [Herskó János filmrendező osztálya volt ez az osztály. – A szerk.] odavette az egész osztályt az ő stúdiójába, és MAFILM- [Magyar Film] alkalmazottak lettünk 1964. június 1-jén. Akkor tanársegédje lettem a Herskónak, és aztán mikor ő elment [azaz: disszidált], akkor megbízást kaptam, hogy dolgozzuk ki a vágóoktatás rendszerét. És aztán lettem adjunktus, aztán docens, aztán kineveztek egyetemi tanárnak, saját osztályaim voltak. 1999 őszén fölmondtam.

Nem volt szempont, hogy zsidó legyen a feleség, de így alakult. Mind a két esküvőm templomban – a rabbiszemináriumban – volt. Rabbi esketett mind a kétszer. Nem volt szempont a barátoknál sem, de így alakult.

Az első feleségemmel, Schück Évával az Ifjú Művészek Klubjában ismerkedtem meg. Valamelyik rokona volt az ortodox főrabbi. Nagypolgári családból származott. Pesti volt, nálam nem sokkal fiatalabb. Kiment Ausztráliába 1956-ban, és aztán visszajött. Ő a képzőművészeti gimnáziumba járt, és elvégezte a Képzőművészeti Főiskolát. Amikor megismertem, textiltervező volt. Három vagy négy évet éltünk együtt. De a dolog nagyon rosszul alakult, mert nem lehetett gyereke, és az anyámra ez a tény nagyon rosszul hatott. Nagyon fúrta a dolgot. Romlott a légkör is, és aztán közös megegyezéssel elváltunk.

1956 nyarán csere, diák-cseregyerek voltunk Pozsonyban mint fogorvoshallgatók. Az volt az első külföldi utam. Nyugaton filmfőiskolás korban, 1961-ben, 1962-ben voltam. Amikor Izrael megalakult, én nem éreztem, hogy nekünk van most egy otthonunk. De amikor az izraeli háborúk

voltak, akkor már nagyon együtt éreztem. Engem legjobban a müncheni olimpia viselt meg – egész éjjel fenn voltam. Az rémes volt. 1972-ben. Akkor fogtam fel valójában ezt az egész Izrael dolgot, hogy csak azért, mert valaki izraeli, zsidó is, és ezért lehet akár még sportolókat is megölni. [Az 1972-es müncheni olimpián egy palesztin terroristaszervezet öt tagja izraeli sportolókat ejtett túszul az olimpiai faluban, azt követelve, hogy Izrael engedje szabadon 200 bebörtönzött társukat. Közülük kettőt még az olimpiai faluban, kilencet pedig a német rendőrséggel kialakult tűzpárbaj során öltek meg a terroristák. – A szerk.] Sokkal később jártam először Izraelben, mint szerettem volna, mert Jordániában már voltam, amikor Izraelben még nem. Amikor először mentem a tel-avivi főiskolai fesztiválra, akkor voltam először az 1980-as-1990-es években. Akkor kezdtem ezt a családfakutatást is.

1973-ban házasodtam össze a második feleségemmel. Két gyerekünk született, András és Eszter. Zsidónak neveltük őket, de a feleségem ragaszkodott hozzá, hogy legyen karácsonyfa is állítva. Volt, a gyerekek szerették. Ez hozzátartozott az akkori korhoz.

András fiam a bár micvájára kapott imakönyvet, és kipája mindig volt, egész kicsi korától. Kicsinek nem volt vallásos. A nagyszülők nagyon nyomták, én meg azt akartam mind a két gyereknél, hogy ők döntsék el, hogy mit akarnak. Na most mind a két gyerekem tudatos zsidó lett. A fiam körül van metélve; a nagypapa nevét kapta: Jehuda ben Josua. A lányomnak ilyen névadót csináltunk, ahol megkapta a zsidó nevét. A fiam ünnepeken eljárt a templomba. És magától ment most már az utóbbi időben. És széderesték voltak, amíg a szüleim éltek. A lányom is zsidónak érzi magát, többször járt már Izraelben is. A fiam is.

Most Jom Kipurkor voltam életemben először a Dohány utcai templomban, és meg is bántam. Soha nem fog még egyszer előfordulni. Mindig a Rabbiszemináriumba jártam, ha megyek azután is oda fogok menni.